

Exodus 1945: Naša kri

BOR ZAVRL

Dvajsetega februarja 2026 je premiero doživel film Studia Siposh z naslovom **Exodus 1945: Naša kri**. Slovenski celovečerec s pomenljivim naslovom spada v zgodovinski žanr. Režiser Vid Planinc je z igralsko ekipo predstavil dogajanje v dneh pred, med in po osvoboditvi, v maju 1945 med Ljubljano in Jesenicami. Po manj kot mesecu dni predvajanja v slovenskih kinematografih je film prejel prvo zlato rolo. Posnet je po resnični zgodbi in se dotika tudi zgodovine zdravstva in zgodovine medicinskih sester.

Beseda eksodus izhaja iz grške besede in označuje množično izselitev oz. odhod prebivalstva. Naslov filma se nanaša na odhod številnih ljudi, ki so se med vojno znašli na strani formalnih poražencev; vojaških, političnih, verskih in drugih nasprotnikov in njihovih svojcev. Na pragu svobode, maja 1945, se je množica ljudi, ki so pristali na strani formalnih poražencev, umikala proti Avstriji. Pomemben je bil umik pripadnikov slovenskega domobranstva, ki nasprotniku niso prepustili svojih ranjenih, bolnih in invalidnih pripadnikov. Te so iz bolnišnic po Sloveniji v glavnem umikali z vlakovnimi transporti. Z njimi so se umaknili tudi zdravstveni delavci. Film govori o takšnem transportu in njunih dveh spremljevalcih dr. Valentinu Meršolu (1894–1981) in dr. Janezu Janežu (1913–1990) ter njunih etičnih dilemah in odločanju med življenjem in smrtjo. V sebi pa posredno in neposredno predstavlja tudi zgodovino medicinskih sester.

Resnična zgodba

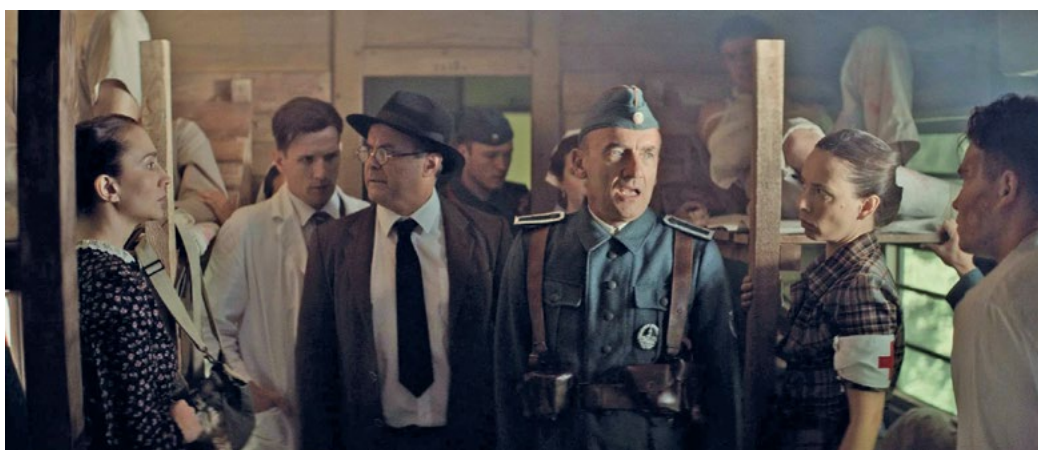
Film opisuje enega od sanitetnih transportov, katerega zgodba sledi v nadaljevanju. Iz vojne bolnice v Mostah (današnja Očesna klinika UKC Ljubljana) so z železniškim transportom želeli evakuirati ranjence v Avstrijo. Vlakovna kompozicija, sestavljena iz tovornih in živinskih vagonov, med njimi je bilo celo nekaj odprtih, je izpred Vojne bolnice v Mostah krenila 7. maja 1945 v smeri proti Jesenicam. Sicer kratka pot je bila zaradi premeščanj po tirih in dajanja prednosti drugim transportom močno upočasnjena. V tem transportu je bilo več kot dvesto ranjencev; vojakov slovenskega domobranstva, več civilistov in nemških vojaških ranjencev. Vsi vagoni in osebje oz. spremljevalci ranjencev so bili označeni z znakom rdečega križa.

Transport je spremljalo več zdravnikov, med njimi tudi zdravnika dr. Meršol in dr. Janež ter zaščitni sestri Marija Popit in Anica Kožar ter ostali spremljevalci. 9. maja 1945 se je ta sanitetni transport v bližini Lesc na Gorenjskem ustavil. Združil se je s

Vse vojne se pričnejo, preden je izstreljen prvi naboj in se nadaljujejo še dolgo po tem, ko zadnji naboj zadane svojo žrtev.

Premeščanje ranjencev na vlak. V halji dr. Janez Janež (Matevž Müller) z roko se dotika domobranskega poročnika Andreja Lovšeta (Robert Prebil), očeta enega od ranjencev na transportu. (Vir: Studio Siposh)

Na sanitetnem vlakcu. Dr. Janež, dr. Meršol (Jernej Kuntner) in poročnik Lovše. Skrajno levo Jelka Mrak (Valerija Trček) in skrajno desno Krista Mrak (Maša Tiselj); sestri, laični spremljevalki transporta. (Vir: Studio Siposh)

predhodnim sanitetnim vlakom, v katerem so bili nemški in slovenski bolniki ter slovensko osebje, tudi zaščitna sestra Štefka Zalokar. Po poizvedovanju dr. Staneta Graparja na bližnji železniški postaji je izvedel in transportu sporočil, da je pred njim in za njimi partizanska zaseda in da poti, ne da bi jim padli v roke partizanom, ne morejo nadaljevati. Pozval je, naj tisti, ki lahko, odidejo. Tako je 10. maja, transport zapustilo nekaj lažjih, pokretnih ranjencev, vojaško spremstvo ter del spremljevalcev. Od transporta so se ločili tudi zdravniki in odšli svojo pot. S približno stodvajsetimi do stotridesetimi nepokretnimi, najtežjimi ranjenci, pa so ostali štiri laična dekleta, dva bogoslovca, duhovnik in dve zaščitni sestri. Kljub nevarnosti in velikemu strahu ter praktično brezizhodnemu položaju so ostali z njimi.

Vlakovno kompozicijo so partizani zajeli ter odpeljali na Jesenice ter jo usmerili na stranski tir. V svojih spominih se ena od laičnih spremljevalk transporta Jelka Mrak Dolinar spominja, da sta

zaščitni sestri skrbeli za ranjence po svojih najboljših močeh, največ pozornosti sta namenjali njihovim ranam in lajšanju bolečin. Kar je bilo težavno, saj so transportu odvzeli ves sanitetni material in hrano. Zaradi pomanjkanja obvez in čistega perila je zaščitna sestra Marija na železniški postaji organizirala pranje obvez in rjuh; druga zaščitna sestra pa je s postaje odhajala na Jesenice k zdravniku po najnujnejši sanitetni material in zdravila. Krista Mrak, laična spremljevalka transporta, je zaradi pomanjkanja hrane izprosila stražarje, da je smela po okoliških vaseh naprositi nekaj hrane za ranjence.

Do 12. maja je vlak čakal na stranskem tiru, nato so jih s kamioni preselili tja, od koder so prišli, v Vojno bolnico Moste. Istih devet spremljevalcev je poskrbelo, da so vse ranjence slekli, razkužili in posušili obleke in jih ponovno oblekli. V strahu in trpljenju so ostali z njimi v dveh barakah na dvorišču bolnišnice do 19. maja, ko so spremljevalce in pokretne ranjence peš odpeljali v Šentvid v Škofove zavode.

Zaščitna sestra na sanitetnem vlaku skrbi za ranjenega domobranskega vojaka. (Vir: Studio Siposh)

Zaščitni sestri Marija Popit in Anica Kožar (Karin Ahčin in Nadja Černe) med njima Krista Mrak. (Vir: Studio Siposh)

Nepokretne so tja pripeljali s kamioni. Pot hrabrih spremljevalcev z ranjenci se je tu končala. Bili so ločeni. Spremljevalci transporta so bili kasneje izpuščeni, a so vsaj nekateri imeli težave z novo oblastjo. Ranjenci, predvsem nepokretni, so bili postopoma odpeljani na morišče. Eno od njih, kjer je bilo pobito in zasuto večje število domobrantskih ranjencev, je bilo Brezarjevo brezno pri Podutiku pri Ljubljani. Zaradi okužbe vode in neznosnega smradu so brezno že junija 1945 izpraznili, 900 do 1000 trupel pa pokopali v Kucjo dolino. Še eno od gotovih morišč ranjencev pa je brezno pri Konfinu blizu Grčaric.

Dejstva

Film posredno in neposredno nakazuje in predstavlja zgodovinsko resnično dejstvo, prisotnosti civilnih formalno izobraženih zaščitnih sester v vojaških bolnišnicah ter njihovo udeležbo v transportih ranjenih, bolnih in invalidnih pripadnikov slovenskega domobranstva.

Do druge svetovne vojne zaščitne sestre v slovenskih bolnišnicah niso bile prisotne, z izjemo redovnic, ki so končale sestrsko šolo. Za delo posvetnih zaščitnih sester so bile rezervirane ustanove preventivnega tipa: zdravstveni domovi, dečji domovi,

Zaščitna sestra z domobrantskimi ranjenci, bolniki in invalidi odhaja v ujetništvo. (Vir: Studio Siposh)

šolske poliklinike, protituberkulozni dispanzerji, otroške in šolske kolonije ter podobno. V ustanovah kurativnega tipa jih pred drugo svetovno vojno na Slovenskem, kljub prošnjam, niso zaposlovali. V bolnišnicah in sanatorijih so delo ob bolnikih opravljale formalno in neformalno izobražene redovnice različnih karitativnih verskih redov. Preboj v kurativno zdravstveno ustanovo je posvetnim zaščitnim sestram v Sloveniji uspel ravno v Vojni bolnici (ne da se z gotovostjo trditi, da je bila to prva bolnišnica, v kateri so se zaposlile, gotovo pa je med prvimi). Na domobrantskem oddelku Vojne bolnice v Ljubljani, ki je bila sicer nemška, so delovale vsaj štiri posvetne zaščitne sestre. Ena izmed njih je bila tudi Štefka Zalokar. Njena zgodba je zanimiva, saj je bila označena z etiketo nasprotnice nove državne ureditve, kasneje pa ji je bila zaradi njene strokovnosti in zavzetosti zaupana odgovorna naloga. Po končani Šoli za zaščitne sestre v Ljubljani se je zaposlila v sanitetni avtokoloniji. Že med vojno je pristala na seznamih Oddelka za zaščito naroda – OZNE kot nezanesljiva oseba oz. družina, ki se spogleduje z belo ali modro gardo, po italijanski kapitulaciji so jo partizani aretirali in zaprli v Črnomlju. Po vdoru Nemcev v Črnomelj so jo ti izpustili in se je zatekla v Ljubljano, kjer se je zaposlila v Vojni bolnici. Po koncu vojne je bila leta 1945 skupaj z bolniki začasno internirana v Ljubljani. Leta 1948 se je zaposlila na Zdravstveni postaji Kozje, od leta 1950 pa v Celju kot referentka za mater in otroka, nato v splošni bolnišnici Celje. Marca 1953 je prišla v splošno bolnišnico Maribor za glavno medicinsko sestro očesnega oddelka. Leta 1956 je bila na šestmesečnem strokovnem izpopolnjevanju v Švici. Leta 1956 so se formirala delovna mesta glavnih medicinskih sester bolnišnic. Tako so tudi v Mariboru v bolnišnici sistematizirali delovno mesto glavne medicinske sestre in pripravili pravilnik za to delovno mesto. Takoj leta 1957 ga je zasedla Štefka Zalokar. Funkcijo glavne medicinske sestre je opravljala do leta 1973, ko se je starostno upokojila. Tudi po upokojitvi je delovala v splošni bolnišnici Maribor kot strokovna sodelavka na investicijskem oddelku. Umrla je junija 2002.

Ob filmu velja poudariti tudi dejstvo, da so zaščitne sestre, udeleženke transporta, ostale z ranjenci kljub nevarnosti in samemu zajetju s strani partizanov. To nakazuje na njihova trdna moralna in etična načela, globoko predanost ranjenim oz. pomoči potrebnim in pogum, da so ostale kljub vsesplošnemu prepričanju, da z njimi ne bodo prizanesljivi.

Ta najnovejši celovečerec je eden redkih, ki prikaže tudi zaščitno sestro. S svojim resničnim ozadjem in dejstvi, pa promovira in prikazuje tudi našo poklicno zgodovino in našo vlogo v zgodovini.

Viri in literatura

Brumen, M., 2015. Štefka Zalokar, glavna medicinska sestra bolnišnice, sodelavka Zmaga Slokana. V: Pivec G, Borko E, urd. Zmago Slokan: 1915–1979: partizanski zdravnik – ravnatelj Splošne bolnišnice Maribor. Slovenska Bistrica: Slovenska Bistrica-Občina, Medikohistorična sekcija Slovenskega zdravniškega društva, pp. 77–84.

Mrak Dolinar, J., 2009. Brazde mojega življenja. Ljubljana: Družina.

Studio Siposh

SI AS., 1931. Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije. T. e.: 23.

Šturm, L., 2000. Brez milosti: ranjeni, invalidni in bolni poveljni ujetniki na Slovenskem. Ljubljana: Nova revija.